

CONTRIBUȚIA LUI EUGENIO COSERIU LA EVOLUȚIA CONCEPTULUI DE „CÂMP LEXICAL”

DINU MOSCAL*

Text preluat, cu minime completări, din „Philologica Jassyensia”,
VII, nr. 2 (14), 2011, p. 199–211.

1. Introducere

Importanța articolelor lui Coseriu în care acesta abordează problematica teoriei câmpurilor lexicale este un fapt evident, astfel că orice lucrare dedicată câmpurilor lexicale se raportează în mod necesar la lexematica lui Coseriu. O simplă prezentare a teoriei câmpurilor lexicale în concepția lui Coseriu ar fi mai degrabă superfluă, articolele sale pe această temă fiind clare și de dimensiuni relativ reduse. În plus, acest lucru a fost făcut deja de elevul său, Horst Geckeler (Coseriu, Geckeler 1981). Ceea ce surprinde însă este faptul că în lucrările ulterioare teoriei lui Coseriu se constată că aceasta nu este asimilată într-un mod adecvat, motiv pentru care Coseriu revine în câteva articole cu precizări asupra unor critici legate de teoria lexematicii (Coseriu 1983, Coseriu 1990, Coseriu 1995), precizări care nu aduc contribuții noi, ci doar reliefează valabilitatea principiilor care stau la baza teoriei sale.

Studiul de față nu este nici o prezentare a teoriei sale, nici o reluare a argumentelor în favoarea ei, ci se axează pe prezentarea diferențelor dintre teoria câmpurilor lexicale anterioară lexematicii (adică a aplicării semanticii structurale în teoria câmpurilor lexicale) și teoria de după aplicarea semanticii structurale, precum și pe argumentarea aplicabilității teoriei sale în lexicografie. În acest scop sunt avute în vedere două aspecte de ordin general: 1) raportarea aspectelor teoretice ale lexematicii la statutul lor anterior în teoria tradițională a câmpurilor lexicale și relevarea diferențelor privitoare la scopul vizat și 2) finalitatea practică. Pentru a putea evidenția importanța teoriei câmpurilor lexicale de după asimilarea

* Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” al Academiei Române, Iași, România.

semanticii structurale și diferența față de perspectiva anterioară este necesară nu numai cunoașterea detaliată a teoriei elaborate de Coseriu, ci și o bună cunoaștere a teoriilor anterioare, deoarece acestea reprezintă atât baza, cât și stadiul depășit prin teoria coseriană.

2. Perspectiva teoretică

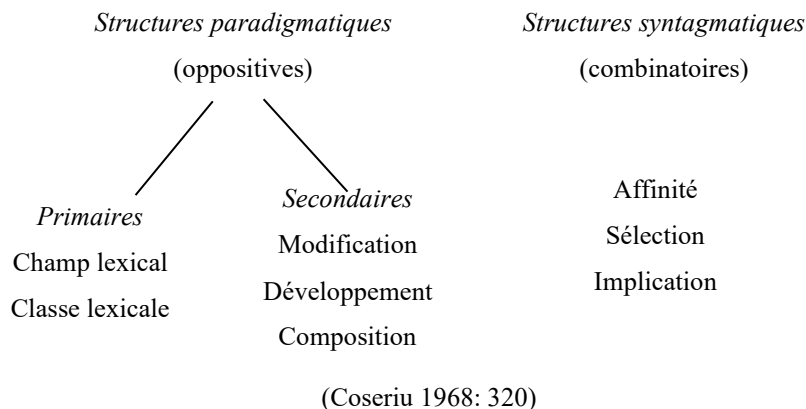
Deși mereu recunoscută și apreciată în lucrările dedicate teoriei și aplicației teoriei câmpurilor lexicale, perspectiva coseriană a rămas ca o simplă ameliorare a unor aspecte tratate într-un mod mai puțin adecvat din perspectiva tradițională. Pentru a releva importanța studiilor coseriene dedicate domeniului câmpurilor lexicale se vor avea în vedere în primul rând aspectele teoretice, începând cu poziția câmpului lexical între celelalte structuri de la nivelul lexicului și apoi cu specificările privind statutul elementelor lexicale ca membri ai unui câmp lexical.

3.1. Câmpul lexical între structurile lexematice

Unul dintre meritele importante ale lui Coseriu în clarificarea conceptului de „câmp lexical” este acela de a diferenția între diferitele tipuri de structuri lexicale și de a da identitate câmpurilor lexicale în acest cadru mai larg.

Pentru a stabili locul câmpului lexical în cadrul structurilor lexicale, Coseriu a operat întâi o delimitare între structurile paradigmatică și structurile sintagmatice. Structurile paradigmatică se bazează pe opoziții de conținut între termeni, în timp ce structurile sintagmatice se referă la combinații impuse de limbă între două lexeme. Lipsa acestei distincții a făcut ca structurile sintagmatice să fie considerate câmpuri lexicale de către Porzig (Porzig 1934). Coseriu găsește și o tipologie generală a acestora, el deosebind între raporturile de afinitate (*vechi* – clasa „obiecte”, *bătrân* – clasa „ființe și plante”), de selecție (*a se mărita* – *fată/ femeie*, *a se însura* – *băiat/ bărbat*) și de implicație (*roib* – *cal*).

Câmpul lexical face parte dintre structurile lexematice paradigmatică primare. La acest nivel câmpul lexical se opune clasei lexicale, care se bazează pe o trăsătură comună (un c l a s e m) și nu se supune criteriului opoziției imediate, ci formează o clasă prin combinații lexicale sau gramaticale de la un anumit lexem. Structurile primare sunt numite așa deoarece nu există vreun raport „prim” – „secund” între elementele componente, așa cum este cazul la cele secundare, unde un element prim este supus unui proces de schimbare: modificarea (*pădure* – *pădurice*), dezvoltarea (*pădure* – *împăduri*) și compunerea (*ai-de-pădure*, *lumină-de-pădure* ‘licurici’). Schematic, structurile lexematice sunt reprezentate astfel:

Câmpul lexical este definit astfel:

„Un champ lexical est une structure paradigmaticue constituée par des unités lexicales se partageant une zone de signification commune et se trouvant en opposition immédiate les unes avec les autres” (Coseriu 1968: 321)¹.

Definiția este îmbunătățită ulterior prin adăugarea unei precizări importante: „partageant une zone de signification c o n t i n u e [subl.n.] commune” (Coseriu 1975: 385), ceea ce înseamnă că o zonă de semnificație este acoperită în întregime prin lexemele care o reprezintă, indiferent de numărul lor sau de limbă. Conceptul de „opozitie” de la Coseriu corespunde celui de la Trubetzkoy² Ceea ce trebuie remarcat este că fiecare distincție (începând cu cea de-a doua) se substituie realității desemnate prin cel de-al doilea element al distincției anterioare. În acest fel, orice chestiune legată de teoria câmpurilor lexicale nu poate fi discutată la un nivel „superior” ultimei distincții, câmpul lexical stabilindu-se doar la nivelul raporturilor de semnificare în cadrul structurii limbii (limba funcțională). De exemplu, două cuvinte precum fr. *travail* și *boulot* sau rom. *cartof* și *barabulă* nu pot fi considerate ca elemente constituente ale unui câmp lexical, deoarece sunt (de la care este și preluat, împreună cu majoritatea tipologiei opozițiilor), și este prezentat de Coseriu între principiile pentru studiul funcțional al limbii (Coseriu 1964: 273, Coseriu 1976: 215).

Prin poziționarea clară a câmpului lexical între celelalte structuri lexicale, Coseriu elimină o problemă invocată de Trier, care vorbește despre moduri diferite

¹ Definiția apare la fel și în Coseriu 1966: 349.

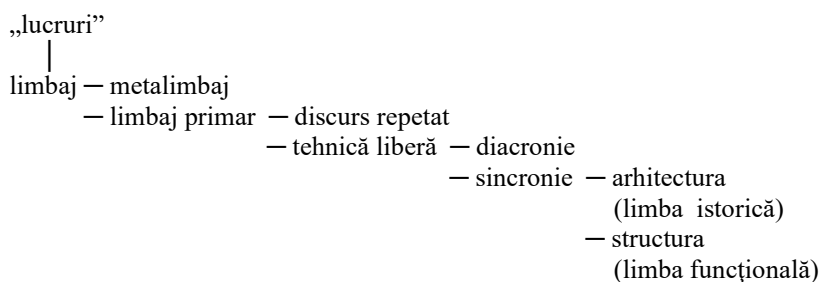
² „Ein Gegensatz (eine Opposition) setzt nicht nur solche Eigenschaften voraus, durch welche sich die Oppositionsglieder voneinander unterscheiden, sondern auch solche Eigenschaften, die beide Oppositionsgliedern gemeinsam sind” („O opoziție nu presupune doar anumite trăsături prin care membrii unei opoziții se deosebesc unul de celălalt, ci și anumite trăsături care sunt comune membrilor opoziției”, Trubetzkoy 1939: 60).

de a percepe organizarea lexicului într-un mod negativ, apreciind că multitudinea direcțiilor este semnul amenințării unei „confuzii lingvistice babilonice” („eine babylonische Sprachverwirrung”, Trier 1934a: 431).

Orice lucrare în care un câmp lexical include termeni în afara celor care stabilesc opoziții de conținut semantic lexical, chiar și dacă este vorba despre o zonă de semnificație comună, reflectă un amestec de principii și de realități eterogene, fie acestea și lingvistice.

3.2. Câmpul lexical și nivelurile limbii

Pentru a se evita organizarea structurilor lexicale în funcție de diferite variabile sau informații nelexematice luate în calcul în urma unor confuzii în perspectiva după care este abordat lexicul, Coseriu prezintă șapte distincții lingvistice prin care se stabilește statutul lexemului ca unitate funcțională în limbă și ca element al structurilor lexicale. Distincțiile nu sunt prezentate într-o ordine aleatorie, ci sunt subsumate astfel:

(Coseriu 1994: 53)

Ceea ce trebuie remarcat este că fiecare distincție (începând cu cea de-a doua) se substituie realității desemnate prin cel de-al doilea element al distincției anterioare. În acest fel, orice chestiune legată de teoria câmpurilor lexicale nu poate fi discutată la un nivel „superior” ultimei distincții, câmpul lexical stabilindu-se doar la nivelul raporturilor de semnificare în cadrul structurii limbii (limba funcțională). De exemplu, două cuvinte precum fr. *travail* și *boulot* sau rom. *cartof* și *barabulă* nu pot fi considerate ca elemente constituente ale unui câmp lexical, deoarece sunt sinonime complete și nu formează nici o opoziție la nivel semantic, diferența dintre ele situându-se la nivelul arhitecturii limbii (variație diastratică în primul caz și variație diatopică în cel de-al doilea).

Conform perspectivei anterioare asimilării semanticii structurale, acești termeni trebuie tratați ca fiind elemente ale unui câmp, deoarece intră în același complex conceptual cu care este asociat (germ. „zugeordnet”) și pe care îl articulează:

Das Wortfeld „ist also die äussere, zeichenhafte Seite der begrifflichen Aufteilung, die jener Begriffskomplex, Begriffsblock, Begriffsbezirk durch und für die Sprachgemeinschaft erfährt” (Trier 1931: 1)³.

De altfel, dificultățile și criticile întâmpinate de perspectiva asupra câmpurilor lexicale anterioară lui Coseriu apar tocmai din cauza lipsei unor metode și distincții în lingvistica din acel moment.

Această poziționare exactă în cadrul limbii a raporturilor pe baza cărora se stabilesc câmpurile lexicale se datorează tocmai subsumării distincțiilor, deoarece o primă încercare de a delimita domeniul câmpului lexical prin analiza unor distincții de nivel general a fost făcută deja de către Trier, acestea fiind: *l i m b ă – g â n d i r e*, *l a n g u e – p a r o l e*, *ἔργον – ἐνέργεια*, *s i n c r o n i e – d i a c r o n i e*, *l i m b ă – r e a l i t a t e*. Ele chiar apar analizate în această ordine în lucrarea reprezentativă a lui Trier (Trier 1931: 1–26), însă toate rămân în planul general, astfel că diversele obiecții au putut să se situeze mereu la orice nivel al limbii, ceea ce nu mai este posibil după plasarea câmpului lexical strict la nivelul raporturilor de semnificare.

Orice obiecție⁴ care provine de la un alt nivel al limbii este cauzată de o asimilare insuficientă a acestei contribuții majore aduse de Coseriu. De asemenea, orice aplicație practică în care se depășește nivelul raporturilor de semnificare nu poate fi o reprezentare a teoriei lexematice a lui Coseriu. În această situație se află diferitele lucrări cu caracter practic care sunt mai degrabă analize ale termenilor care constituie un câmp onomasiologic, raporturile semantice dintre termeni neavând nici un rol în astfel de lucrări. Acestea sunt în realitate niște realizări lexicografice clasice în care se urmărește accepția fiecărui termen în special în plan diacronic, la care se mai pot adăuga și alte variații, însă toate prezentate pentru elementele individuale ale unui câmp onomasiologic numit în mod neadecvat „câmp lexical”.

3.3. Câmp lexical și câmp onomasiologic

Numirea analizei unui câmp onomasiologic ca analiză a unui câmp lexical nu este deloc întâmplătoare, deoarece acest lucru este legat de perspectiva tradițională, reprezentată prin Trier și Weisgerber, perspectivă care trebuie însă net diferențiată de perspectiva lexematică. Această chestiune este legată și de o altă distincție importantă: diacronismul, specific perspectivei tradiționale, și sincronismul, specific perspectivei lexematice.

³ Câmpul lexical „este latura externă, cu caracter de semn, a distribuției conceptuale care rezultă pentru acel complex conceptual, bloc conceptual, acea sferă conceptuală prin și pentru comunitatea lingvistică”.

⁴ Coseriu le consideră drept o critică „externă” în raport cu domeniul de referință al câmpurilor lexicale (Coseriu: 1995: 114).

Trier echivalează semnificația sintagmei „câmp lexical” cu istoria unui câmp onomasiologic, deoarece, pentru el, descrierea unui câmp lexical presupune delimitarea unui câmp onomasiologic și a semnificației fiecărui cuvânt prin raportare la celelalte cuvinte din acest câmp, apoi urmărirea în timp a acestei structuri complete a câmpului cu observarea deplasării semnificației cuvintelor în întregul câmpului:

„Die Feldbetrachtung ist ein praktisches Hilfsmittel, und sie ist ein solches aus einer Notlage der praktischen Wortforschung entstanden, nämlich aus einer Notlage der *diachronisch arbeitenden Bezeichnungslehre*, der *historischen Onomasiologie* [subl.n.]” (Trier 1968: 456)⁵.

Prin această frază, Trier prezintă viziunea care stă la baza cercetării câmpului lexical începând cu anii '30 și până prin anii '60 ai secolului al XX-lea, timp în care direcția dominantă a constat în delimitarea cât mai clară a ariei semantice a cuvântului prin raportarea la cuvintele cu care formează un grup semantic, acesta fiind numit câmp, și în urmărirea acestei arii semantice în plan diacronic.

Începând cu anii '60, cercetarea structurală a câmpului lexical impusă prin studiile lui Coseriu va trece în planul al doilea importanța diacronismului în demonstrarea modificărilor de conținut prin raportare la elementele cu care formează un câmp lexical, va abandona ideea că un cuvânt își capătă acest conținut doar prin raportarea la întregul câmp. În prim-plan vor intra cercetarea sincronică a câmpului lexical, stabilirea perspectivei care trebuie adoptată față de cuvânt ca element al unui câmp lexical și, îndeosebi, decelarea tipurilor de raporturi dintre elementele câmpului lexical și stabilirea identității câmpului lexical în raport cu celelalte structuri de la nivelul lexicului. Corelarea teoriei câmpului lexical, elaborată de Trier și Weisgerber, cu principiile lingvisticii structuraliste prin studiile lui Coseriu părea să propulseze acest tip de cercetare a lexicului într-o poziție privilegiată, însă lucrările ulterioare care au urmat această direcție s-au limitat la nivelul unor probleme teoretice, fără a avea un rezultat practic, concret și complet. Lucrările cu caracter practic continuă să fie încă tributare vechii perspective, majoritatea lor fiind doar descrieri ale unui câmp onomasiologic.

3.4. Statutul elementelor formative ale unui câmp lexical

O altă chestiune care nu ar trebui să fie întâlnită în articolele actuale care se raportează la teoria lexematică este tratarea în mod individual a elementelor considerate ca făcând parte dintr-un câmp. Această metodă este legată doar de diacronismul necesar în cercetarea tradițională, când instrumentarul oferit de

⁵ „Perspectiva câmpului este un instrument auxiliar practic și a apărut ca atare dintr-o necesitate de cercetare practică a cuvântului, și anume dintr-o necesitate a unei teorii a semnificației analizate diacronic, a unei onomasiologii istorice [subl.n.]”.

semantica structurală nu era disponibil, astfel că singurul mod pentru a demonstra existența raporturilor semantice dintre elementele unui câmp era cercetarea istoriei acestora și constatarea trecerii unor semnificații de la un termen la altul sau apariția de noi termeni pentru noțiuni nediferențiate anterior, așa cum a făcut Trier în lucrarea sa din 1931.

Raportându-se la teoria câmpului de până atunci, Coseriu indică într-un mod foarte clar necesitatea dezvoltării acestei teorii prin preluarea distincțiilor și instrumentarului proprii semanticii structurale, cu scopul declarat de a stabili trăsăturile distinctive și opozițiile de conținut care decurg din observarea acestor trăsături:

„Nous croyons plutôt que la théorie des champs a besoin d'être approfondie et développée et qu'une des directions dans laquelle elle pourrait l'être est, précisément, la direction structurale. Aussi croyons-nous que la théorie des champs conceptuels doit être combinée avec la doctrine fonctionnelle des oppositions linguistiques (qui, du reste, y est implicite) et que l'épreuve de la commutation doit être appliquée également aux rapports lexicaux, non pas pour identifier les unités, qui y sont données, mais pour établir les traits distinctifs qui les caractérisent et, par là, les oppositions de contenu dans les quelles les unités mêmes fonctionnent [subl.n.]” (Coseriu 1964: 275–276).

Modificarea radicală față de teoriile anterioare este redată în partea subliniată din citat: finalitatea teoriei câmpurilor lexicale nu este descrierea elementelor câmpului („non pas pour identifier les unités”), așa cum este în cazul predecesorilor săi, ci stabilirea opozițiilor de conținut, după ce, în prealabil, se stabilesc trăsăturile distinctive. Această schimbare, declarată de Coseriu ca fiind scopul noii direcții în cercetarea câmpurilor lexicale și chiar al următoarelor studii dedicate teoriei câmpurilor lexicale, este complet ignorată în partea practică a lucrărilor cu caracter aplicativ de astăzi (ceea ce nu minimalizează contribuțiile de altă natură)⁶. Din punct de vedere practic, punctul de plecare pentru identificarea unui câmp lexical la Coseriu nu mai este acel „complex conceptual” propus de Trier și reprezentativ pentru toți teoreticienii câmpului lexical de până la Coseriu. Această perspectivă despre câmpul lexical ca realitate lingvistică ce articulează o anumită sferă conceptuală, care nu este altceva decât o adaptare a ideii saussuriene despre organizarea gândirii (ca o nebuloasă) prin limbă, este înlocuită de Coseriu printr-o inversare a raportului dintre câmpul lexical ca întreg și elementele care îl compun: câmpul lexical nu se prezintă ca un întreg ale cărui elemente trebuie identificate, ci este un întreg la care se ajunge de la lexem, urmărind raporturile sale cu alt(e) lexem(e) până la identificarea unei structuri complete a unui câmp pe baza unei trăsături caracteristice tuturor elementelor componente, câmp care poate

⁶ Kloss 1994 (în principiu, este vorba despre o analiză a acestui câmp onomasiologic la Homer și la Hesiod), Roesler 1997 (autoarea combină axa paradigmatică cu axa sintagmatică prin trimitere la ideile lui Porzig și face o analiză a sensurilor metaforice în text și o altă analiză în funcție de etimon, la care se adaugă analiza morfologică și studiul figurilor de stil), Jahn 1987, Munteanu 2004.

funcționa ca o unitate complexă în raport cu un alt câmp privit ca o altă unitate complexă (Coseriu 1968: 322). Această perspectivă este exact contrariul a ceea ce susține, care, deși își exprimă adeziunea la teoria lui Coșeriu în partea teoretică introductivă, în partea practică sunt tributare direcției Trier-Weisgerber, cu o singură excepție notabilă: Timmermann 2007.

3.5. Modul de delimitare a unui câmp

Din punct de vedere practic, punctul de plecare pentru identificarea unui câmp lexical la Coseriu nu mai este acel „complex conceptual” propus de Trier și reprezentativ pentru toți teoreticienii câmpului lexical de până la Coseriu. Această perspectivă despre câmpul lexical ca realitate lingvistică ce articulează o anumită sferă conceptuală, care nu este altceva decât o adaptare a ideii saussuriene despre organizarea gândirii (ca o nebuloasă) prin limbă, este înlocuită de Coseriu printr-o inversare a raportului dintre câmpul lexical ca întreg și elementele care îl compun: câmpul lexical nu se prezintă ca un întreg ale cărui elemente trebuie identificate, ci este un întreg la care se ajunge de la lexem, urmărind raporturile sale cu alt(e) lexem(e) până la identificarea unei structuri complete a unui câmp pe baza unei trăsături caracteristice tuturor elementelor componente, câmp care poate funcționa ca o unitate complexă în raport cu un alt câmp privit ca o altă unitate complexă (Coseriu 1968: 322). Această perspectivă este exact contrariul a ceea ce susține Trier, și anume că punctul de pornire este limba ca întreg, unde se delimitează câmpuri, iar în interiorul câmpurilor se delimitează elementele (fără a se urmări raporturile dintre ele). Trier consideră că un cuvânt nu poate fi definit decât prin raportare la cuvintele cu care formează un câmp pe baza unei trăsături comune. În acest sens, el se delimitează de cercetările asupra lexicului în care cuvântul este considerat izolat, iar limba este considerată o sumă de unități și consideră că modul corect de a înțelege limba este să fie percepută ca un întreg în care se pot delimita unități conceptuale care se definesc prin dependență de unitățile cele mai apropiate:

„Sprachinhaltsforschung ist Gliederungsforschung [...]. Denn man kann wohl von einer Ganzheit und ihrer Gliederung zum einzelnen Element, dem Wort gelangen, aber es ist hoffnungslos, durch Reihung von Wortbedeutungen zum Ganzen des Wortschatzinhaltes vordringen zu wollen. Man gelangt durch Reihung und Zusammenzählung nie zum Ganzen” (Trier 1934b: 117)⁷.

Orice cercetare care pornește de la identificarea termenilor unui câmp conceptual sau onomasiologic pe baza apartenenței la o sferă de semnificație comună și la

⁷ „A cerceta conținutul limbii înseamnă a cerceta structura sa [...]. Pentru că, fără îndoială, de la un întreg și de la structura sa se poate ajunge la unitatea componentă, la cuvânt, însă intenția de a ajunge la conținutul lingvistic al vocabularului ca întreg prin înșiruirea semnificațiilor cuvintelor este lipsită de șanse. Prin înșiruire și adiționare nu se ajunge niciodată la întreg”.

descrierea acestora într-o manieră lexicografică nu depășește nivelul teoretic al câmpului lexical prezentat de Trier în 1931, chiar dacă descrierea fiecărui termen în planul arhitecturii limbii și indicațiile etimologice pot fi foarte valoroase, acestea fiind, în principiu, informații de ordin lexicografic. Valoarea unor asemenea lucrări poate consta în informația adusă, dar nu reflectă asimilarea noilor distincții și principii de organizare ale câmpului lexical, expuse de Coseriu în articolele sale.

3.6. Tipologia câmpurilor lexicale

Orice lucrare cu caracter practic dedicată unui câmp lexical trebuie să prezinte tipul de raport care se stabilește între termenii unui câmp. În acest sens, Coseriu elaborează o tipologie a câmpurilor lexicale.

Primele indicii pentru o tipologie a câmpurilor lexicale la Coseriu apar deja în primul studiu dedicat structurilor lexicale (Coseriu 1964: 277–279), unde se observă cu ușurință preluarea unor distincții prezentate de Weisgerber (1939), chiar dacă acest lucru nu este menționat ca atare în acest prim studiu, însă face acest lucru într-un studiu ulterior⁸, iar importanța și valoarea lucrărilor sale, ca și a celor ale lui Trier, sunt prezentate de către Coseriu și în alte articole (Coseriu 1964: 273, 277; Coseriu 1976: 215). Autorul pe care Coseriu îl menționează doar o dată, dar numai pentru comparație⁹, însă a cărei teorie a tipurilor de opoziții și organizarea lor stă la baza tipologiei câmpurilor lexicale formulată de Coseriu, este N.S. Trubetzkoy, care prezintă sistemul fonetic pe baza opozițiilor imediate pe care le și clasifică după anumite criterii în cunoscuta sa lucrare de fonologie¹⁰, apărută în același an ca și lucrarea lui Weisgerber menționată mai sus. Coseriu indică totuși în mod clar originea modului său de abordare a lexicului, chiar și fără să dea numele autorului:

„Si l'on admet la réduction des champs conceptuels à des systèmes lexicaux organisés et délimités par des oppositions distinctives immédiates, indépendamment de tout relation «associative», on trouve que les types d'oppositions au moyen desquelles ils sont organisés sont très souvent identiques aux types déjà connus de la phonologie” (Coseriu 1964: 277).

⁸ „En effet, une typologie des champs lexicaux – élémentaire, sans doute, mais très suggestive – a été esquissée par Leo Weisgerber, en dehors de la sémantique structurale (et avant même la naissance de cette discipline). L. Weisgerber distingue, en premier lieu, deux sortes de champs lexicaux qu'il appelle «einschichtig» et «mehrschichtig» («à une seule couche» – «à plusieurs couches») et, parmi les champs du premier type, il distingue ensuite trois sous-types, qu'il appelle «Reihengliederung», «Flächengliederung» et «Tiefengliederung» (à peu près «organisation linéaire» – «organisation plane» – «organisation stéréométrique»)” (Coseriu 1975: 387–388).

⁹ „Pour poursuivre l'analogie avec la phonologie, il s'agirait, dans une typologie des champs lexicaux, d'établir des types structuraux analogues, par exemple, aux types de systèmes de voyelles établis par Trubetzkoy” (Coseriu 1975: 387).

¹⁰ N.S. Trubetzkoy, *Grundzüge der Phonologie* (1939), în special capitolul III, intitulat *Logische Einteilung der distinktiven Oppositionen*, p. 59–80. Ideile expuse aici apar întâi în *Essai d'une théorie des oppositions phonologiques*, în „Journal de Psychologie”, XXXIII, 1936, p. 5–18.

Coseriu prezintă trei tipologii ale câmpului lexical (Coseriu 1975), însă numai prima – după configurația lor – este adecvată studiului lexicului din perspectivă structurală. Perspectiva „ontică” și cea „formală” sunt mai degrabă observații referitoare la perspectiva multiplă asupra realității desemnate și la cazurile de analogie între expresie și conținut. În ambele situații este vorba de chestiuni extralingvistice discutate anterior stabilirii tipologiei.

O primă aplicare a teoriei din fonologie la un nivel semantic al limbii, însă la cel gramatical, o făcuse deja J. Cantineau, care afirma însă că opozițiile gramaticale sunt opoziții semnificative proporționale, în timp ce opozițiile lexicale sunt opoziții semnificative izolate. Totuși, trecerea la nivelul semnificativ al limbii este într-o oarecare măsură improprie, având în vedere că pentru Cantineau o opoziție semnificativă constă în opoziția dintre două semne lingvistice ale căror semnificații sunt diferiți. De exemplu, în opoziția „semnificativă” din greacă între prezentul λέπειν și aoristul λιπειν elementul distinctiv este unitatea vocalică e. Definiția dată mărcii distinctive clarifică motivul acestei perspective, deoarece pentru Cantineau forma are un conținut, și nu conținutul o formă:

„la définition de la marque doit rester purement formelle, sur le plan du signifiant. On repoussera, comme contraire à la méthode, toute définition sémantique dans laquelle la marque serait cherchée sur le plan du signifié: celui-ci est un «contenu» [...] qui épouse la forme de son contenu: le signifiant. Aucune analyse sémantique ou logique du signifié ne peut prévaloir sur l'analyse formelle du signifiant et de ses rapports avec les autres signifiants” (Cantineau 1952: 21).

Prin urmare, încercarea lui Cantineau nu poate fi considerată un act premergător tipologiei coseriene a câmpurilor lexicale, însă reprezintă o primă încercare de a aplica teoria opozițiilor la un alt sistem decât cel fonologic, așa cum însuși Trubetzkoy sugerase înainte de a le defini și prezenta în lucrarea sa, cu mențiunea că cel dintâi (Cantineau) a urmat indicația acestuia fără a ieși din litera ei.

Meritul deosebit al lui Coseriu constă în faptul de fi îmbinat și adaptat aceste realizări din domeniul fonologiei cu rezultatele din semantica structurală, la care adaugă o perspectivă originală asupra limbii, bazată pe distincții subsumate (vezi *supra* 3.2.), astfel încât să existe un statut clar definit pentru elementele formative ale unui câmp lexical. O prezentare a unui câmp lexical presupune în mod obligatoriu și prezentarea ca atare a fiecărui raport existent în cadrul aceluși câmp, pornind de la exemplele clare date de Coseriu.

4. Perspectiva practică. Raportul cu lexicografia

Teoria câmpurilor lexicale definitivată de Coseriu devine utilă numai dacă este recuperată de lexicografie, altfel rămâne doar o teorie lingvistică. Utilitatea ei în lexicografie este afirmată de însuși Coseriu:

„la lexicématique s'avère être indispensable pour la linguistique appliquée (enseignement des langues, lexicographie uni- et plurilingue, théorie et pratique de la traduction)” (Coseriu 1966: 352).

Întârzierea acestui fapt a fost cauzată de lipsa unei analize complete a acestei chestiuni, care să dea o viziune clară și unitară.

Introducerea unui punct de vedere bazat pe raporturile dintre semnificați în organizarea dicționarilor generale nu este o noutate. Dicționarul lui Roget (ed. I, 1852), este prezentat de către autor ca fiind bazat pe organizarea semnificației (însă în accepția cea mai largă, după cum o arată dicționarul):

„The word being given, to find its signification, or the idea it is intended to convey. The object aimed at in the present undertaking is exactly the conversen of this: namenly, – The idea being given, to find the word, or words, by witch that idea may be most fitly and aptly expressed. For this pourpose, the words and phrases of the language are here classed, not according to their sound or their ortography, but strictly according to their signification” (Roget 1946: XIII).

W. von Wartburg observă că există o analogie între punctul de vedere al primelor teorii ale câmpului lexical și cel al dicționarului elaborat împreună cu Oscar Bloch:

„Le point de vue auquel aboutit Trier, en partant de bases différentes, est ainsi sensiblement le même que celui qui se dégage de mes travaux en vue du Dictionnaire étymologique de la langue française [...]. Et c'est également à des conceptions identiques dans leur essence que sont arrivés Ipsen, Jolles et Porzig” (Wartburg 1946: 148).

Diferența dintre aceste două direcții de cercetare este dată de faptul că teoria câmpurilor lexicale a depășit stadiul inițial prin asimilarea noilor distincții și a contribuției esențiale aduse prin semantica structurală, în timp ce în lexicografie s-a încercat înlocuirea modului tradițional de a redacta un dicționar cu un principiu general în care nu se distinge între ceea ce este lingvistic și ceea ce este extralingvistic. Lipsa de succes a unor asemenea realizări în domeniul lexicografic – acestea având mai degrabă caracterul unei enciclopedii organizate pe domenii și ramuri – a dus la încetarea unor asemenea inițiative, dintre care cel mai bine realizate sunt Nouveau Dictionnaire Analogique (1979) al lui G. Niobey și Diccionario Ideológico de la Lengua Española (1966) al lui J. Casares.

Teoria câmpurilor lexicale are ca rezultat evidențierea și descrierea structurilor existente la nivelul lexicului bazate pe anumite distincții semantice, ceea ce oferă o perspectivă clară în situații tratate oarecum neordonat în dicționare. Ca exemplu ilustrativ poate fi dată definiția din *Dicționarul explicativ al limbii române* (1996) [DEX] pentru *îngust*: „1. care are lățime mică (în raport cu lungimea). 2. Subțire, delicat. 3. Strâmt, neîncăpător, mic, limitat”. Termenii așezați după definiție la 2 și la 3 apar aici numai în urma apartenenței lor la categoria ‘dimensiune mică’, fără să se ia în considerare diferențele existente în

cadru al acestei categorii. Prima diferențiere ce trebuie făcută este cea dintre ‘suprafață’ și ‘grosime’, apoi cea dintre ‘mic’ și ‘mare’. Ignorarea acestor principii simple conduce la prezentări ale unui cuvânt ca cea de mai sus, în care, deși se specifică faptul că e vorba despre lățime, deci despre o suprafață, se trece la categoria ‘grosime’ fără a se face vreo specificare (2. Subțire, delicat), în interiorul căreia se trece la sensul căpătat prin extensie de către cuvântul *subțire* (fapt specificat în articolul de sub cuvântul titlu). Trecerea la o altă dimensiune (3. Strâmt, neîncăpător, mic, limitat) ar putea fi însoțită de informația că termenul este specific pentru spațiu interior sau că este folosit cu perspectiva de spațiu interior (o sacoșă este strâmtă, dacă ne referim la interior, dar este îngustă, dacă ne referim la dimensiunile ei), fapt observabil însă prin alăturarea sinonimului *neîncăpător*. Apariția termenului *subțire* (precum și termenul alăturat acestuia, *delicat*) într-un asemenea mod într-un articol de dicționar nu prezintă în mod corect lexicul limbii române și mai degrabă îl induce în eroare pe utilizator, termenul constituind o serie cu *strâmt*, care, în cele mai multe cazuri, nu se opune lui *îngust*: „drum strâmt”/ „drum îngust”, „ieșire strâmtă”/ „ieșire îngustă”. Aceste distincții rezultate prin cercetarea raporturilor dintre semnificați, au ca rezultat revelarea existenței unui câmp lexical organizat pentru suprafața percepută pe două dimensiuni inegale (dimensiunea mare și dimensiunea mică). Aceste observații conduc la o definiție adecvată, alături de care apar termenii împreună cu care formează un câmp lexical, precizându-se tipul de opoziție. Astfel, după definiția pentru *îngust*, unde trebuie să se specifice că este vorba despre suprafață (de exemplu, „suprafață cu lățime mică”), trebuie să apară întâi *strâmt*, termenul cel mai apropiat din punct de vedere semantic, cu care intră în opoziție sinonimică (sinonime sunt cuvintele egale semantic, dar care aparțin unui alt nivel de limbă: *pisică, mătă; cartof, barabulă; etc.*) sau doar să se specifice că intră în opoziție sinonimică cu *strâmt*, la care să se indice în paranteză că este vorba despre ‘spațiu interior’. *Subțire* trebuie să apară cu specificarea că se află în opoziție echipolentă, la care să se indice că este vorba despre ‘grosime’. În opoziție echipolentă este și cu *scurt*, prin raportare la dimensiunea mare a suprafeței (lungimea). În sfârșit, trebuie adăugat și antonimul *lat*. Prin urmare, o descriere corectă și utilă trebuie să conțină toate aceste informații. Așadar, pentru termenul *îngust*, descrierea semantică corectă și completă este:

ÎNGUST 1. Suprafață cu lățime mică. 2. (O p. S i n.) Strâmt (pt. spațiu interior). 3. (O p. e c h i p.) Scurt (pt. lungime), subțire (pt. grosime). 4. (O p. a n t.) Larg.

În urma acestei descrieri se adaugă celelalte sensuri ale lui *îngust* (nu și ale altor termeni cu care intră în diferite raporturi, așa cum apare în DEX la *subțire*, unde se adaugă *delicat*). Un exemplu care validează această organizare este prezentarea dimensiunilor unei fâșii de pânză, care poate fi scurtă pe dimensiunea mare a suprafeței, îngustă pe dimensiunea mică a suprafeței, dar nu poate fi strâmtă, pentru că îi lipsește dimensiunea /+ interior/.

Un alt exemplu din DEX este definiția dată pentru *deal*: „formă de relief pozitivă (sic!) care se prezintă ca o ridicătură a scoarței pământului mai mică decât muntele, dar mai mare decât colina”. Definiția pentru *colină* este „formă de relief mai mică decât dealul; colnic, delușor”, iar pentru *munte* este „ridicătură a scoarței pământului mai mare decât dealul, de obicei stâncoasă și depășind înălțimea de 800 de metri” (sic!). Nu se face raportarea la *movilă* („ridicătură de pământ naturală, mai mică și mai rotunjită decât dealul, care se află de obicei în regiunile de câmpie sau podișuri joase”). Teoria câmpurilor lexicale oferă o soluție foarte clară și simplă: este vorba despre opoziția graduală *movilă – colină – deal – munte*, care trebuie adăugată la definiția unuia dintre termenii din serie, de exemplu la munte, iar în cazul tuturor celorlalți termeni să se adauge indicația: v. o p. g r a d. *m u n t e*.

Rezultatele la care s-a ajuns prin forma evoluată a teoriei câmpurilor lexicale reprezintă soluția optimă pentru descrierea corectă a raporturilor existente între conținuturile cuvintelor, descriere care trebuie recuperată și integrată în dicționare.

5. Stadiul actual și perspective în aplicația practică a teoriei coseriene a câmpurilor lexicale

Până în prezent nu se constată aplicații în lexicografie ale rezultatelor obținute prin analiza câmpurilor lexicale, deoarece însăși receptarea teoriei a fost deficitară, motiv pentru care Coseriu a revenit de trei ori cu explicații în acest sens (Coseriu 1983, Coseriu 1990, Coseriu 1995). Argumentul cel mai clar că teoria câmpurilor lexicale nu a fost adecvat înțeleasă este faptul că lucrările dedicate cercetării lexicului din această perspectivă nu reflectă în partea practică ceea ce este prezentat (sau mai degrabă citat) în partea teoretică. Acest fapt este evident și în lucrările cele mai recente și, îndeosebi, în comunicările din cadrul manifestărilor științifice, ilustrarea practică rezumându-se la prezentarea detaliată a termenilor care acoperă o arie de semnificație comună, dar fără a da atenție raporturilor ce se stabilesc între ei pe baza informației semantice lexicale, adică tocmai contribuția pe care o aduce teoria câmpurilor lexicale în cercetarea lexicului. Alteori se pornește de la exemple devenite clasice în demonstrarea existenței raporturilor bazate pe semnificația lexicală, dar se continuă cu ceea ce Coseriu a numit „critică externă”, adică se au în vedere realități care sunt asociate limbii: desemnatul, situația de comunicare etc.

Deși nu se poate vorbi despre existența unei aplicații a teoriei câmpurilor lexicale în lexicografie, există o tendință din ce în ce mai evidentă de a da atenție modului în care se organizează lexicul în anumite zone. Un prim pas în includerea informației asupra raporturilor dintre cuvântul titlu cu termenii ce acoperă aceeași arie semantică este *Il Grande Dizionario Garzanti della Lingua Italiana* (2000), unde apar articole în cadrul cărora se enumeră terminologia subsumată, iar în articolul dedicat termenilor respectivi se indică apartenența la terminologia respectivă prin trimiterea la cuvântul care dă numele domeniului respectiv

(de exemplu, *fisica* sau *sport*). Aceste terminologii corespund câmpurilor ierarhizante noncorelative și câmpurilor selective (simple sau compuse) din cadrul teoriei câmpurilor lexicale, adică terminologii care se subsumează unui arhilexem și care au o structură mai puțin solidă. Același dicționar prezintă într-un mod mai clar sinonimele și antonimele, indicând, atunci când este cazul, domeniul în care funcționează acestea, adesea fiind așezate pe serii, ceea ce reprezintă un pas important în prezentarea unui cuvânt în dicționare.

Aplicarea în lexicografie a teoriei câmpurilor lexicale elaborată de Coseriu este urmarea firească a cercetării câmpurilor lexicale, dicționarele fiind tocmai lucrările care trebuie să prezinte cât mai clar lexicul unei limbi. Cele două exemple simple prezentate mai sus sunt un argument suficient în acest sens. Acesta este și meritul principal al contribuției lui Coseriu în evoluția conceptului de „câmp lexical”, teoria sa având o finalitate practică concretă și foarte utilă.

BIBLIOGRAFIE

- Cantineau 1952 = J. Cantineau, *Les oppositions significatives*, în „Cahiers Ferdinand de Saussure”, 10, p. 11–40.
- Coseriu, Geckeler 1981 = Eugenio Coseriu, Horst Geckeler, *Trends in Structural Semantics*, Tübingen, Gunter Naar.
- Coseriu 1964 = Eugenio Coseriu, *Pour une sémantique diachronique structurale*, în *L'Homme et son langage*, Virginia, Éditions Peeters, Louvain – Paris – Sterling [2001 (ed. I, 1964)], p. 253–313.
- Coseriu 1966 = Eugenio Coseriu, *L'étude fonctionnelle du vocabulaire: précis de lexématique*, în *L'Homme et son langage*, Virginia, Éditions Peeters, Louvain – Paris – Sterling [2001 (ed. I, 1966)], p. 333–354.
- Coseriu 1968 = Eugenio Coseriu, *Les structures lexématiques*, în *L'Homme et son langage*, Virginia, Éditions Peeters, Louvain – Paris – Sterling [2001 (ed. I, 1968)], p. 315–331.
- Coseriu 1975 = Eugenio Coseriu, *Vers une typologie des champs lexicaux*, în *L'Homme et son langage*, Virginia, Éditions Peeters, Louvain – Paris – Sterling [2001 (ed. I, 1975)], p. 285–410.
- Coseriu 1976 = Eugenio Coseriu, *Vers l'étude des structures lexicales*, în *L'Homme et son langage*, Virginia, Éditions Peeters, Louvain – Paris – Sterling [2001 (ed. I, 1976)], p. 215–262.
- Coseriu 1983 = Eugenio Coseriu, *Au-delà du structuralisme*, în „Linguistica et litteratura”, VII/1–2, p. 9–16.
- Coseriu 1990 = Eugenio Coseriu, *Semántica estructural y semántica «cognitiva»*, în „Jornadas de Filología” [Homenaje al Prof. Francisco Marsá], p. 239–282.
- Coseriu 1995 = Eugenio Coseriu, *Defensa de la Lexemática. Lo acertado en las discusiones acerca de la semántica estructural en España*, în Ulrich Hoinkes (ed.), *Panorama der lexikalischen Semantik: tematische Festschrift aus Anlaß des 60. Geburtstags von Horst Geckeler*, Tübingen, Narr, p. 113–124.
- Coșeriu 1994 = Eugen Coșeriu, *Prelegeri și conferințe (1992–1993)*, supliment al „Anuarului de lingvistică și istorie literară”, XXXIII, 1992–1993, Seria A – Lingvistică.

- Jahn 1987 = Thomas Jahn, *Zum Wortfeld ‚Seele-Geist’ in der Sprache Homers*, München, Beck.
- Kloss 1994 = Gerrit Kloss, *Untersuchungen zum Wortfeld „Verlangen/Begehren”*, în *Frühgriechischen Epos*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht.
- Munteanu 2004 = Lucia-Gabriela Munteanu, *Câmpul lexical-semantic «drum» în limba română*, Iași, Universitas XXI.
- Porzig 1934 = Walter Porzig, Wesenhafte Bedeutungsbeziehungen în Lothar Schmidt (ed.), *Wortfeldforschung. Zur Geschichte und Theorie des sprachlichen Feldes*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft [1973 (ed. I, 1934)], p. 78–103.
- Roesler 1997 = Ulrike Roesler, *Licht und Leuchten im : Untersuchungen zum Wortfeld des Leuchtens und zur Bedeutung des Lichts*, Swisttal-Odendorf, Indica et Tibetica.
- Roget 1946 = Peter-Mark Roget, *Thesaurus of English Words and Phrases: classified and arranged so as to facilitate the expression of ideas and to assist in literary composition*, New edition revised and enlarged by Samuel Romilly Roget, London – New York – Toronto, Longmans – Green.
- Timmermann 2007 = Jörg Timmermann, *Lexematische Wortfeldforschung einzelsprachlich und kontrastiv. Das Wortfeld „Gewässer“ im Französischen, Deutschen, Englischen und Spanischen*, Tübingen, Gunter Narr.
- Trier 1931 = Jost Trier, *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes. Von den Anfängen bis zum Beginn des 13. Jahrhunderts* [Zweite Auflage 1973 (ed. I, 1931)], Heidelberg, Carl Winter.
- Trier 1934a = Jost Trier, *Das sprachliche Feld. Eine auseinandersetzung*, în „*Neue Jahrbücher für Wissenschaft und Jugendbildung*”, 10, p. 429–449.
- Trier 1934b = Jost Trier, *Deutsche Bedeutungsforschung*, în Lothar Schmidt (ed.), *Wortfeldforschung. Zur Geschichte und Theorie des sprachlichen Feldes*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft [1973 (ed. I, 1934)], p. 116–128.
- Trier 1968 = Jost Trier, *Altes und Neues vom sprachlichen Feld*, în Lothar Schmidt (ed.), *Wortfeldforschung. Zur Geschichte und Theorie des sprachlichen Feldes*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft [1973 (ed. I, 1968)], p. 453–464.
- Trubetzkoy 1939 = N.S. Trubetzkoy, *Grundzüge der Phonologie*, Göttingen, Vandenhoeck & Roprecht [1977, 6. Auflage (ed. I, 1939)].
- Wartburg 1946 = Walther von Wartburg, *Problèmes et méthodes de la linguistique*, Paris, PUF.
- Weisgerber 1939 = Leo Weisgerber, *Vom inhaltlichen Aufbau des deutschen Wortschatzes*, în Lothar Schmidt (ed.), *Wortfeldforschung. Zur Geschichte und Theorie des sprachlichen Feldes*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft [1973 (ed. I, 1939)], p. 193–225.

EUGENIO COSERIU’S CONTRIBUTION TO THE EVOLUTION OF THE CONCEPT OF “LEXICAL FIELD”

ABSTRACT

The aim of this study is to present Eugenio Coseriu’s contributions to the theory of the *lexical fields*. Unlike the traditional view of Jost Trier and Leo Weisgerber, which is based on the history of an onomasiological field in order to demonstrate the semantic dependence between the words which compose it by describing their semantic evolution, the lexematic model described by Coseriu uses the

instruments of the structural semantics to describe in a synchronic plane the relationships between the words belonging to the organized areas of the vocabulary. Therefore, the description of a *lexical field* consists in detecting the distinctive semantic features of the words, which are in a relation of opposition, emphasizing the type of opposition that arises on the basis of these distinctive features. On the contrary, most of the current works are limited to a lexicographical diachronic presentation of an onomasiological field, without paying attention to the transfer of meanings from one word to another. Coseriu's lexematics should guide such investigations of the vocabulary to a clearer definition of the words covering a common area of meaning, by an explicit presentation of the relationships between them.

Keywords: *lexical field theory, general linguistics, structural linguistics, lexematics.*